

Jesus i den hårdföra manlighetens Turkiet

Ett auktoritärt manlighetsideal kännetecknar mycket av såväl maktutövningen i Turkiet som samhället i stort. En 70-talsroman om det repressiva myndighetstyraniet betraktat ur huvudpersonen "Jesus" ögon kastar nytt ljus på senare års politiska turbulens.

Författaren är en av den turkiska samtidslitteraturens mest framstående poeter och prosaister. Melih Cevdet Anday (1915–2002) ingick i den berömda trion "Garip-ler" (Eccentriker), som revolutionerade den turkiska poesin efter republikens grundande 1923. På svenska finns diktsamlingen "På nomadhavet" samt enstaka dikter i antologier.

I mitten av det turbulenta 1970-talet publicerade Melih Cevdet Anday romanen "İsa'nın Güncesi" (Jesu dagbok). Det är en märklig historia som har mycket litet med samhälle och vardag att göra, men ändå räknas den till den politiska litteratur som under detta decennium skrevs i Turkiet. Huvudpersonen får smeknamnet İsa – Jesus – av sin fru. Namnet förekommer bara några få gånger i romanen, och huvudpersonen vet inte varför han fått det. Men han tilltalar sig själv som İsa i vissa nyckel-scener, där författaren uppenbarligen associerar till den bibliska berättartraditionen.

Det är en mästerligt skriven roman, och liksom annan betydelsefull turkisk litteratur har den genom åren kommit i nya upplagor. Likväl fick den inte mycket uppmärksamhet när den först gavs ut. En förklaring kan vara att berättelsen var alltför absurd för att läsarna skulle sätta den i samband med den tidens rådande samhällsklimat.

För en sentida läsare utan så mycket kunskap om gångna politiska förvecklingar kan boken väcka intresse av andra anledningar, inte minst för att Kristus-ikonen förknippas med en viss manstyp.

Själv kom jag första gången i kontakt med romanen genom doktorsavhandlingen "Cold war masculinities in Turkish literature", framlagd vid universitetet i Leiden i Nederländerna 2008 av litteraturvetaren Çimen Günay-Erkol. Avhandlingen skärskådade förhållandet mellan makt och maskulinitet utifrån den så kallade "12 mars-litteratur" som kom ut i anslutning till den turkiska militärkuppen 1971.

Ett par decennier efter enväldshärskaren Kemal Atatürks död 1938 och efter det första riktiga försöket med flerpartisystem och opposition på 50-talet följde en tid av inrikespolitisk röra och en hel rad av turkiska militärkupper eller försök till sådana. Av dessa är kuppen den 12 mars 1971 den enda som associeras med en särskild litterär riktning. Kuppen var ett drag mot den radikaliserade rum i Turkiet liksom på andra håll i världen efter studentupproren 1968. De drabbade var akademiker och intellektuella, där många var eller skulle bli framträdande debattörer och skribenter. Härefter skiljer sig 12 mars 1971 från militärkuperna 1960 och 1980, vilka slog över ett bredare politiskt spektrum med ett i det första fallet gillande från radikala kretsar och en i det andra fallet så tillintetgörande repression att politik och författarskap så gott som lamslogs.

12 mars-romanen har i de allra flesta fall behandlats som vittneslitteratur skriven av vänster-sympatiserande författare med egna upplevelser av den atmosfär som rådde vid tiden för kuppen och därefter. Arresteringar, förhör och tortyr är återkommande teman. Två 12 mars-romaner som översatts till svenska är "Mordet på silkesmasken" och "En handfull himmel" av journalisten Çetin Altan.

I kontrast till sådana analyser ville Günay-Erkol i sin avhandling vidga synen på 12 mars-litteraturen med avseende på både politiska schatteringar och psykologiska problemområden. Framför allt ville hon visa hur 12 mars-litteraturen tar upp identitets-

frågor som inte haft någon riktig plats i tidigare turkisk litteratur men som hade blivit centrala för 68-generationen.

De genusrelaterade frågeställningar som Günay-Erkol tycker sig se belysta i 12 mars-litteraturen är lika aktuella i dagens Turkiet som de var för 40 år sedan. Att avhandlingen nu uppdaterats och publiceras i omarbetat skick under titeln "Broken masculinities: Solitude, alienation, and frustration in Turkish literature after 1970" (CEU Press) kan därför sägas vara både intressant och lägligt. 70-talet var liksom idag, om än under helt andra förhållanden, en tid av sociala konflikter och personlighetskriser, och 12 mars-litteraturen, skriver Günay-Erkol, "skapade en ny värld av berättande, där genus, sexualitet, subjektivitet och ideologi ger näring åt varandra inom och bortom ett psykologiskt perspektiv". I "Broken masculinities" analyseras nio romaner, inklusive "İsa'nın Güncesi".

Melih Cevdet Anday (1915–2002).

Hela händelseutvecklingen i "İsa'nın Güncesi" ser vi genom huvudpersonens ögon; det är hans "dagbok" – eller snarare rapport – vi läser, och han talar ibland direkt till oss. Tid och plats är okända. Några personnamn förekommer inte bortsett från hans eget smeknamn İsa. Andra figurer som korsar hans väg får epitet efter utseende (Adamsäpplet, Fågelsiktet, Axelklaffskvinnan med flera) eller omnämns utifrån sina relationer till İsa (svågern, frun, älskarinnan). Hans liv styrs av andra in i minsta detalj. Han gifter sig med den kvinna som den blivande svågern väljer åt honom. I sängen får han tillsägelser och instruktioner av frun. Han finner sig i sitt öde och kompenserar sig bara med några egna initiativ bakom ryggen på de sina; han har sex med svågerns fru, han håller sig med älskarinna, och han samlar blad, mossor och stenar i skogen. Rutinerna är ett skydd mot verkligheten, som tycks utspela sig någonstans utanför honom.

Katastrofen inleds med att han en dag finner sig ha fått nytt jobb och blir förflyttad till ett mörkt rum i en ödslig kontorsbyggnad. Vad han förväntas göra på jobbet vet han inte. Men när han öppnar ett plåtskåp och hittar några kvarglömda papper på ett språk som han inte säger sig behärska är det kört; övervakning och förhör leder till det definitiva nederlaget. Han förlorar både fru och älskarinna. Svågern och svågerns känner inte igen honom längre, och han har till slut ingen annanstans att ta vägen än till brottsplatsen, det vill säga den anonyma kontorsbyggnaden.

Vad kan författarens avsikt ha varit med att introducera den prillige İsa i en berättelse där udden

riktas mot nyckfulla frihetsberövanden och kränkningar av personlig integritet? Kopplingar till militaristisk regim och nedbrytande metoder finns på flera ställen i romanen (soldathälsningar, uniformsliknande klädsel, förnedring). Kanske – det är min gissning – ville Melih Cevdet Anday visa hur "sjuk" en människa skulle behöva vara för att i galenskap kunna mäta sig med sina övervakare. Offret, İsa, kunde diagnostiseras i psykologiska termer som en borderline-person med stark tendens till schizofreni. Kanske ville Anday säga att en sådan diagnos kunde vara lika tillämplig på repressivt myndighetstyran.

Anday förlöjligar militärstyret och dess ideal, då han visar att en så obalanserad person som İsa kan vara mer samlad och redig än makthavarnas representanter, till exempel när han pekar på utfrågarnas logiska kullerbyttor och försöker argumentera med dem. I likhet med den bibliske Jesus är han i militärens och polisens ögon en "svag" man, samtidigt som han står ut med deras absurditeter och bemöter dem med förnuftsresonemang.

Enligt Çimen Günay-Erkol kan 12 mars-romanerna inte bara läsas som vittnes-skildringar, som på mer eller mindre tillförlitligt vis berättar om konfrontationen mellan militär och aktivister i 70-talets Turkiet. De kan lika väl läsas som rannsakingar både av kampen i sig och av de kämpandes förhållande till makt och maskulinitet. I ett annat verk som analyseras i "Broken masculinities", Sevgi Soysals roman "Şafak" (Gryning), frågar sig huvudpersonen, författarens alter ego, vad kampen är värd och varför man offerar sig för några som inte har bett om det och kanske till och med är emot det nya samhällskontrakt man trodde sig kämpa för.

I denna uppgivenhet förekommer samtidigt reflektioner över den egna identiteten. Vad händer med den politiske aktivists manlighet när han fångas och blir förnedrad av (vanligtvis) en annan man? Och hur har hans manliga identitet påverkats av att växa upp under en auktoritär far och andra generationsbundna maktstrukturer, som Çetin Altan åskådliggör i den ovan nämnda "Mordet på silkesmasken" (på turkiska "Büyük Gözaltı", Sträng övervakning)? Den kvinnliga aktivisten frågar sig å sin sida vilken personlighetsförändring hon själv genomgått eller måste genomgå för att nå en ledande ställning i den politiska kampen.

Hos Anday blir İsa ett hot mot det militära manlighetsidealet. Enligt Günay-Erkol är det bland annat här som skon klämmer i Turkiets förhållande till modernitet och demokratisering. Ett manlighetsideal med auktoritär makt som främsta karaktärsdrag har inte bara varit kännetecknande för den turkiska militären, utan det genomsyrar den turkiska samhälls- och familjestrukturen så till den grad att en modernitet som innebär jämställdhet mellan individer och grupper blir något suspekt och rentav hotfullt.

I de maktkamper som nu pågår i Turkiet sedan ett tiotal år tillbaka har den civila regeringen övertagat, medan den militära makten försvagats genom arresteringar och rättsliga ingripanden mot personer i dess högsta ledning. Det senaste misslyckade kupp-försöket den 15–16 juli kan sägas bära syn för sägen.

Den här maktförskjutningen, menar Günay-Erkol, har dock inte lett till någon förändring vad gäller förhållandet mellan maskulinitet och makt. Efter oroligheterna i Gezi-parken och myndigheternas brutala ingripande mot demonstranterna sommaren 2013 kan man fråga sig vad som händer med maskuliniteten och andra genusidentiteter i en stat där kvinnor förvisas till ett liv under tygsjok och alla män utom en blir ja-sägare eller tystas.

Birgit N Schlyter är professor vid Stockholms universitet och gästforskare vid Boğaziçi University, Istanbul. 2015 utgav hon boken "Utsiktsplats Istanbul: Berättelser från turkfolkens värld".

SEDAN
1918

Redaktör
Ludvig
Hertzberg
understrecket
@svd.se

Svd.se →
Läs även "Den turkiska identiteten ständigt i dialog" av Elisabeth Özdalga (10/8 2009).
svd.se/
understrecket